

NYELVMŰVELÉS

A budapesti egyetem a jó és szép magyar kiejtés érdekében. Nem sokat teszünk a magyar nyelvért akkor, ha csupán az idegen hangzású szavakat üldözzük. Igaz, hogy a túlságosan sok idegen szó veszélyeztetni nyelvünket, de ennél sokkal inkább rontja szépségét és egységét az idegenszerű hangképzés, vagy a beszéd magyartalan ritmusa és dallama. A nyelvünk romlásának megakadályozásáért jóideje nagy sikerrel küzdő nyelvűvelő mozgalom a legutóbbi időkhöz hiányos nyelvszemlélet alapján működött, mert csak az írott nyelv védelmére szállt harcra. Pedig az élőbeszéd magyarságának védelme és fenntartása éppoly életkérdés, mint általában az írott nyelv hibátlanóságáért folytatott küzdelem.

Al helyes, jó és szép hangzású magyar beszédért folyó mozgalmat *Kodály Zoltánnak* „A magyar kiejtés romlásáról” címen több mint négy esztendeje elmondott beszéde indította meg.¹ Kodály riadóját nagy sajtóvisszhang, majd tudományos vita követte, s egyik eredményeként a budapesti egyetem bölcsészeti kara évenként ejtési versenyt rendez az egyetem hallgatói számára, hogy ébren tartsa bennük a jó magyar kiejtés iránti érdeklődést. A szép és helyes magyar beszéd azonban nemesak egy testület ügye, hanem az egész nemzeté. A budapesti egyetem bölcsészeti kara ezért összegyűjtve kiadta a helyes magyar ejtésért megindult mozgalom iratait, remélve, hogy az eddig közömbös olvasóközönségben is felébred a szép magyar beszéd iránti tisztelet, s többre tartja ezután azt, aki ízesen, szép kiejtéssel, magyaros hangzással ejti szavait, mint aki erre ügyet sem vet beszédében.

A kis könyv² Kodály Zoltánnak 1937- és 1938-ban elmondott két beszédét és a budapesti egyetem bölcsészeti karától 1939-, 1940- és 1941-ben rendezett jó magyar ejtési versenyleírását és tanulságainak elemzését közli.

Kodály Zoltán beszédeiben rámutatott arra, hogy a nyelvhelyesség újabb irodalmában mindeddig nem került szóba egy nagy veszélyt magában rejtő kérdés: a magyar kiejtés romlása. A nyelvűvelő mozgalom csak az írott nyelvvel törődik, pedig vannak a nyelvhelyességnek írásban nem rögzíthető, csak füllel felfogható elemei is. „Semmi sem jellemző annyira egy nyelvre, mint sajátos hangzása. Olyan ez, mint a virág illata, a bor zamata, a zománc, az opál tüze. Megismerni róla a nyelvet messziről, mikor a szót még nem is értjük. Minden nyelvnek megvan a maga hangszíne, tempója, ritmusa, dallama, egyszóval zenéje. A magyarét egyre többen fúják hamisan.”

A magyar kiejtés romlásának okait Kodály Zoltán a következőkben látja: 1. A magyarságba beolvadt nagy tömeg idegen a félig-meddig megtanult magyar nyelvet rosszul beszéli, beleviszi a maga nyelvéből nyersen lefordított kifejezéseket, egy idegen nyelvszemlélet és gondolkodás ösztönét, öröklött hangképzésének idegenszerű hangjait, hangsúlyát, hanglejtését. 2. Iskoláinkban hiányos a magyar nyelv oktatása, nem figyelmeztetik a tanulókat a hibás kiejtésre és nem mutatják meg a jó ejtést. 3. Elhalványult az érzék a szép magyar beszéd iránt, nincs kritika, nincs irodalmi kiejtés, ennek következtében a közéletet ellepik a rosszul beszélők. 4. Az idegen nyelvek egyre nagyobb tért hódítanak, márpedig mindenki, aki ide-

¹ L. erről már az EM. XLIII. 1938:65—6.

² *A jó magyar ejtés auktáí.* Kiadja a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Kara. A dékán megbízásából összeállította Eckhart Sándor ny. r. egyetemi tanár, Bp., 1941. 68 l.

gen nyelven ír és beszél, nemcsak magyar nyelvérzékét, hanem magyar kiejtését is veszélyezteti. 5. Rengeteg az idegenből fordított zenés színmű, opera, operett, táncdal, s az ezekben lépten-nyomon ott éktelenkedő hamis hangsúly bizonyos idő alatt kikezdi a legjobb magyar nyelvérzékét is. — Mindezen tényezők és még sok más (szószék, színház, rádió) eredménye az, hogy művelt magyar középosztályunkban a jó és szép magyar beszéd a legnagyobb ritkaság.

Legsúlyosabban a hangképzés és ritmus elváltozásai kezdik ki nyelvünk zenei rendszerét. A germán nyelvek hangképzése sokkal lazább, petylűdtebb, mint a magyaré. Ha átvesszük az ő elnagyoltabb hangképzésüket, valamennyi hangunk színe elváltozik. Még veszedelmesebb ennél a germán nyelveknek az a sajátága, hogy náluk a hangsúlyos szótagok sokkal erősebben kiemelkednek a hangsúlytalanok közül, mint nálunk, a hangsúly pedig meg is nyújtja a szótagot. A hangsúlytalanokat nemcsak gyorsabban, de hanyagabban, elmosódva ejtik. A helyes magyar beszédben a rövid szótag a hangsúlyban is rövid marad, a hangsúlytalan szótag pedig megtartja teljes intenzitását, ha pedig hosszú volt, nem rövidül meg. Egy másik, a magyariól elütő sajátága a német nyelvnek a gyakori hangrés-zár, még szó közepén is. Ezáltal a beszéd szaggatott lesz, ellentétben a magyar huzamos, megszakítás nélküli vonalával. Német származásúak magyar beszédén erősen érezhető ez, még a második nemzedékben is. Szintén a nyugati nyelvek hatása a magyar beszédben a hosszú mássalhangzók egyre gyakrabban hallható rövidülése (*kelemes, szelemes*) s a rövid hangsúlyos magánhangzók nyújtása (*vírág, köszönöm, bészél*). Mindezek az elváltozások, különösen a nyelveket tanuló ifjúság közt, egyre jobban terjednek, s pusztító betegséget jelentenek nyelvünk hang- és ritmusrendszerében.

A hangképzés és a ritmus elleni vétségek mellett a beszéd hangszínének elváltozása (orrhangú színezetű vagy bizonyos foghegyről való beszéd) még egyelőre igen vékony rétegnél található, de féltő, hogy terjedni fog, mert sokan az előkelőség jelének gondolják és emiatt utánozzák. A magyar beszéd dallamának romlása, különösen a kérdő, esodálkozó, kételkedő, ellentmondó mondatok hanglejtésének hibás, idegenszerű használata inkább csak a fővárosban, de ott aztán lépten-nyomon hallható.

A nyugati népeknél a saját nyelvük tökéletes, biztos tudása a műveltség elemi követelménye. Nálunk, sajnos, még nem az. Veszélyes tünet ez, mert a kiejtés csak ott romlik, ahol fogyatékos a nemzeti öntudat és a velejáró felelősségérzet. A kiejtés romlása lélektani okainak megszüntetése tehát elsőrendű köznevelési feladat. De emellett állandóan művelnünk kell az élőbeszédet szakszerű alapon is. Kiejtésünk minden részlete nincs még az előzetes tudományos pontossággal felderítve, de eleget tudunk ahhoz, hogy a lábra kapott zavarban rendet teremtsünk. Sokan szívesen megtanulnák a jót, ha volna kitől.

Kodály Zoltán javaslatára az Eötvös Collegiumi Szövetség felkérte a M. T. Akadémiát, hogy adja ki sürgősen a Magyar Kiejtés Szótárát, a fő szabályok összefoglalásával, a fő hibák megjelölésével. Állapítsa meg a helyes magyar kiejtést, s ez legyen kötelező az iskolától a színházig, a templomtól a rádióig mindenütt, ahol magyar beszéd hangzik. Lépéseket tett a Szövetség, hogy minden rendű oktatóink kiképzésében a helyes magyar ejtés az eddiginél nagyobb figyelemben részesüljön, s hogy minden fokú tanintézetekben elegendő idő jusson a szép magyar beszéd ápolására.

A budapesti egyetem bölcseleti kara Kodály Zoltán előadásainak és az Eötvös Collegiumi Szövetség átiratának hatása alatt megszervezte, s

1939 áprilisában megtartotta az első magyar kiejtés-versenyt. Pályázhattak az egyetem bölcsészeti hallgatói nemre és szaktárgyra való tekintet nélkül. A résztvevők valamely szabadon választott író művéből olvastak fel részleteket.

Az első ejtési verseny sok-sok érdekes tanulsággal járt. Fényt derített arra, hogy milyen nehéz megállapítani a jó magyar ejtés jellemző sajátosságait. Teljesen igazolta azt a nagyjában már megfigyelt jelenséget, hogy a vidékről származók kiejtése összehasonlíthatatlanul jobb, mint a fővárosiaké. Kiderült az is, hogy a helyes magyar köznyelv ejtési sajátosságait nem lehet egyetlen vidéken beszélt köznyelvből megállapítani, mert a köznyelvben is érezhetőek különböző árnyalatok. Nem szabad tehát arra törekedni, hogy minden nyelvjárási sajátosságot kiirtsunk a köznyelvből, csupán csak a színmagyar vidékek beszédében ismeretlen idegenszerűségektől kell megtisztítani. Egy váratlan megállapításra is vezetett a verseny, s ez az volt, hogy a férfiak kiejtése magyarosságban, ízben felülmúlja a nők kiejtését. Ezzel a javítás egyik útját is megjelölte. A gyermek nyelvét az anyjától tanulja, tehát elsősorban a nőket kell az idegenszerű és színtelen köznyelvi ejtéssel szemben ellenállóbbá tenni.

Az első verseny nagy sikerének hatása alatt a bölcsészeti kar a jó magyar ejtési versenyt rendszeresítette. 1940 és 1941 májusában megtartották a második és harmadik versenyt, amelyen ismét nagy számban versenyeztek a legjobb magyarsággal beszélő diák hírnevéért. A jó és helyes ejtés versenyei a pályázók érdeméből a szép ejtés versenyeivé alakulnak át. Nem is ejtési versenyek voltak csupán, hanem egy kissé ünnepek is: a szép magyar szónak ünnepei. A versenyek és az ítélőbizottság tagjainak a verseny tanulságait ismertető észrevételei a tudományos világ számára is nagy tanulságokkal jártak.

A jó és szép magyar beszédért megindított mozgalom láthatólag mind nagyobb és nagyobb hullámokat ver. Kodály Zoltánnak köszönhetjük, hogy hallóvá tette eltompult fülünket. A Pázmány-Egyetem bölcsészeti kara pedig a jó ejtési versenyek megrendezésével és a jó magyar ejtés iratainak kiadásával nemcsak a nyelvművelő mozgalomnak, hanem a magyar nyelv-tudománynak is hasznos szolgálatot tett.

Arvay József

A szószaporítás egynéhány példája. Az ember arra törekszik, hogy gondolatait olyan szabatosan fejezze ki, hogy félre ne értsék, hogy pontosan azt értsék, amit közölni akar. Ez a törekvés sokszor arra csábítja, hogy egyes dolgokat megismétljen, vagy hogy fölöslegesen nyomatékosítson, egyszerűen, hogy szót szaporítson. Ez az a hiba, amelyet a régi stílisztikák pleonazmusnak, tautológiának neveznek.

Természetesen tudni kell, hogy a *szószaporítás* (így nevezhető a pleonazmus és a tautológia együttvéve) nem egy a költői vagy szónoki ismétléssel és fokozással, ámbár mind a kettő hasonló lelkiállapotnak és hasonló szándéknak a következménye. Ez a mondat például: „*Az álmokat nem lehet legyőzni, az álmok legyőzhetetlenek*” (régecskén hallottam a rádióban) — minden látszat ellenére sem szószaporítás, hanem a gondolat ismétlésének szónoki formája.

De nem szaporítom tovább a szót. Azt veszem észre, hogy igen gyakori a kötőszóknak és határozószóknak fölösleges ismétlése, illetőleg szaporítása. Az is érdekes, hogy leggyakrabban az ellentétes kötőszók halmozása fordul elő, mint pl. *de azonban, mégis azonban*. Ennek a kettőnek megfordítása,